

AYDINLANMA: FELSEFİ TEMELLER*

Yazan. IRWING M. ZEITLIN

Çeviren: Mustafa TEKİN**

Abstract

The Enlightenment: The Philosophical Foundations

The man of Enlightenment defended the mind and science more than before. In this Period, reason and observation were considered instead of inspiration. In this Context, religious, social and moral instituons were criticized. That argumant is important for expressing the subconscious of the enlightenment: "The Heavenly city was demolished only to rebuild it with more up-to-date materials." Man will obtain freedom and maturity through reason and science. Rationality started to dominate knowledge. So when a sociologist want to interested in the origins of sociological theory, he/she must consider the enlightenment as a starting point. The main qualities of the enlightenment above mentioned is important for development of sociological thought. We can say that: The enlightenment as a system of thought for this reason is foundation for both sociology, specially sociology of religion and philosophy.

Önceki herhangi bir dönemin düşünürlerinden daha fazla, Aydınlanmacılar, aklın evreni anlayabileceği ve evrenin insan ihtiyaçlarına boyun eğeceği inancına sıkıca tutundular. Akıl, büyük ölçüde önceki yüzyılların bilimsel başarılarından esinlenen bu filozofların tanrısı haline geldi. Bu başarılar onları, fizik bilimlerinin kavram ve tekniklerini kullanarak, tabii kanunların evrensel uygulanabilirliği üzerine kurulu, evrenin yeni bir tanımına götürdü ve onlar, akıl ve gerçek üzerine kurulu yeni bir dünya meydana getirme işini tanzim ettiler. Fakat vahiy, gelenek veya kudretten ziyade, kendisinin çifte direği olan akıl ve

---

* Bu makale "Ideology and the Development of Sociological Theory" (Third Edition, New Jersey, 1987), adlı eserin birinci bölümünün (ss. 1-7) tercümesidir.

** Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Anabilim Dalı. Araştırma Görevlisi.

gözlem üzerinde temellenen gerçek, bu dönemin entelektüellerinin en önemli amacı haline geldi.

Şayet bilim fizik dünyadaki kanunların işleyişini gösterirse, daha sonra benzer şekilde sosyal ve kültürel dünyadaki kanunlar keşfedilebilecekti. Böylece filozoflar, sosyal hayatın tüm yönlerini araştırdılar; politik, dini, sosyal ve ahlaki kurumları akıl bakımından acımasız eleştiriye tabi tutarak incelediler ve analiz ettiler, irrasyonel olanları değiştirmek istediler. Ekseriya geleneksel değerler ve kurumlar irrasyonel bulundu. Diğer bir deyişle, egemen kurumlar insan tabiatına zıt ve bu nedenle onun büyüme ve gelişmesine engel idi; irrasyonel kurumlar, insanın potansiyelini anlamaya engel oldular. Bu yüzden, bu düşünürler irrasyonelle karşı sürekli mücadele başlattılar ve eleştiri onların başlıca silahı haline geldi. Onlar batıl inanç, bağınazlık ve hoşgörüsüzlük olarak saydıkları şeylerle savaştılar; sansüre karşı mücadele ettiler ve düşünce özgürlüğünü talep ettiler; feodal sınıfın imtiyazlarına ve onların endüstriyel ve ticari sınıflar üzerindeki sınırlamalarına saldırdılar, nihayet ahlak ilmini dünyevileştirmeye çalıştılar. Filozoflar zamanlarının üstünde pozitif entelektüel başarılarıyla çok bilgili, fakat ayrıca eleştirel, şüpheli ve seküler idiler. Esas olarak işlerine bu derece güçlü bir teşvik sağlayan ve onları insancıl, iyimser ve kendinden emin olmaya götüren akıl ve bilime güvenleri idi.

Bununla beraber Aydınlanma'nın bazı öğrencileri, "Ortaçağ'a daha yakın olan filozofların, onların az çok anladığı veya ekseriya bizim sandığımızdan daha az, Ortaçağ Hristiyan düşüncesinin önyargılarından kurtulduklarını"¹ kanıtlamaya çalıştılar. Bu, onların pozitif başarıları ve doğrulamalarından ziyade, bizi hayran bırakan ve işlerine modern bir nitelik atfetmeye sevk eden inkardır. "Filozoflar Saint Augustin'in "Tanrı Şehri"ni, yalnızca daha modern materyallerle yeniden inşa etmek için yıktılar."² Belki de 18. yüzyılın en büyük çağdaş felsefe tarihçisi olan Ernst Cassirer, bir dereceye kadar bu görüşü paylaşır. "Devrin insanlarından çoğu, onların öğretilerinin önceki yüzyıllara bağlı olduğunun farkındadır" diye yazar Cassirer. "Onlar katkı yapmak, yeni ve orijinal fikirlere geçerlilik vermekten ziyade, bu mirası düzenlediler, araştırdılar, geliştirdiler ve açıkladılar."³ Bununla beraber Cassirer'in sabırla gösterdiği üzere Aydınlanma, sadece önceki yüzyıllara bağlı bir içeriğe saygılı olduğundan dolayı, felsefi düşüncenin tamamen orijinal bir formunu üretti. Aydınlanma, emin bir şekilde 17. yüzyıl düşüncesinin (Descartes, Spinoza, Leibniz, Bacon, Hobbes ve Locke) temelleri üzerinde yükselmeye devam etti, daha büyük fikirlerini ortaya koydu; Bu hususta yeni bir anlam ve yeni bir perspektif ortaya koyma henüz ortaya çıktı. Felsefe yapmak, daha öncesinden farklı bir şey haline geldi.

¹ Carl Becker, 18. Yüzyıl Filozoflarının Tanrı Şehri, (Yeni Liman: Yale Üniversitesi Yay., 1932), s. 29

² A. g. e., s. 31

³ Bu bölümdeki alıntıların geri kalanı Ernst Cassirer'in "Aydınlanma Felsefesi" eserinden alındı. (Princeton, N. J.: Princeton Üniversitesi Yay., 1951). Bu iktibas 6. sayfadır; diğer sayfa numaraları metinde aktarıldıktan sonra parantezlerde zikredildi.)

18. yüzyıl düşünürleri önceki yüzyılın kapalı, kendine yeterli metafizik sistemlerine inançlarını kaybetmişlerdi; düşünürler, bu özelliklerden ötürü belirli sabit aksiyomlar ve dedüksiyonlar ile sınırlandırılmış bir felsefe nedeniyle sabırlarını kaybetmişlerdi. Keşfedilebilen tabii ve ruhani tüm fenomenlerin temel biçimi ile felsefe, öncekinden daha fazla bir etkinlik haline geldi. “Felsefe artık bilim, tarih, hukuk ve siyaset biliminden ayrılmalı; daha ziyade var ve etkili olabildiği ortamı olmalıydı.” (s. 7) Aydınlanma düşüncesinin ne sadece yansıyan, ne de yalnızca aksiyomatik gerçekler dağıtmakla yetinen düşünce olmadığı, araştırma ve incelemelerle vurgulanmıştır. O, düşünceye yaratıcı ve eleştirel bir fonksiyon, “hayatı kendi kendine biçimlendirme güç ve görevi” (s. 8) yükledi. Felsefe artık soyut bir düşünme meselesi değildi; O, varolan kurumları, kurumların irrasyonel ve gayr-ı tabii olduğunu göstermek için pratik eleştiri fonksiyonu kazandı. O, böyle kurumların ve tüm eski düzenin, daha makul ve bu nedenle gerekli olan yeni düzenle değiştirilmesini istedi. Ve yeni düzenin gerçekleşmesi, onun hakikatinin gösterilmesi idi. Bu durumda Aydınlanma Düşüncesi olumlu yönü kadar olumsuz ve eleştirel yöne de sahiptir. Felsefe, bu kadar özel doktrinler, aksiyomlar ve ona yeni ve orijinal nitelik veren teoremler değildir; o, daha ziyade eleştiri, şüphe ve inşa etmek kadar hırpalama sürecidir. Olumlu ve olumsuz eğilimlerin birliği sonuçta ayrıldı; göreceğimiz gibi, Fransız Devrim’inden sonra onlar, felsefi ilkelerden ayrılarak ve onlarla çatışarak kendilerini gösterdiler.

AYDINLANMA’NIN AKLI

Aydınlanma düşünürleri için insan hayatı ve eserlerinin tüm yönleri eleştirel bir tetkike konu idi- farklı bilimler, dini devrimler, metafizik, estetik vs.- Bu düşünürler, kendilerini ileri doğru zorlayan çok güçlü kuvvetleri duydu ve hissettiler, fakat onlar kendilerini bu kuvvetlere terk etmeyi reddettiler. Kendi kendini tetkik, kendi etkinliklerini, toplumlarını, zamanlarını anlama, düşüncesinin esas fonksiyonu idi. Devrinin ana etkilerini ve eğilimlerini tanıyarak ve anlayarak insanlar yön belirleyebilecek ve bu etkilerin sonuçlarını kontrol edebileceklerdi. Akıl ve bilim aracılığıyla insan, daha büyük bir özgürlük ve bu nedenle daha büyük mükemmellik düzeyini elde edebilecekti. Akli ilerleme- o dönemin düşüncesine sızan bir fikir- sürekli olarak, daha fazla insanın genel ilerlemesine hizmet etmeliydi.

Açıklamanın onlar için katı, sistematik türetim olduğu 17. yüzyıl düşünürlerinden farklı olarak filozoflar, açıklama ve anlayış ülkülerini çağdaş tabii bilimler modeli üzerinde inşa ettiler. Onlar öncelikle Descartes’a değil, metodu sadece dedüksiyon değil analiz de olan Newton’a döndüler. Newton tecrübe verilerindeki olgularla ilgilendi; Onun ilkeleri, araştırmalarının amacını tecrübe ve gözlem, kısacası amprik temeller üzerinde önemli bir düzeye oturtmaktır. Newton’un araştırması maddi dünyada evrensel düzen ve kanun faraziyesi üzerine kuruludur. Olgular karmakarışık, farklı öğelerin gelişigüzel birbirine karışması değildir, tam tersine onlar, kalıplara bölünür ve belirli biçimler, dü-

zenlilikler ve ilişkileri gösterir görünürler. Newton, düzenin evrende içkin olduğuna ve onun sadece soyut ilkelerle değil, gözlem ve veri derleme ile de keşfedileceğine inanır. Bu, 18. yüzyıl düşüncesinin en belirgin metodolojisidir ve onu, 17. yüzyıl Avrupa filozoflarından ayıran bu vurgudur. Mesela “sistemler üzerine bilimsel inceleme”sinde (kendisini Locke üzerinde temellendiriyor) Condillac, açıkça bu metodolojiyi savunur ve ona bağlanmakta başarısız olması sebebiyle, 17. yüzyıl büyük sistemlerini eleştirir. Olgular, (gerçek dünya fenomeni)-hep pratik gayeler için- 17. yüzyıl rasyonalistlerince ihmal edildi. Münferit fikirler ve kavramlar dogma statüsüne yükseltildi. Rasyonel tutum bilgiyi tamamıyla belirledi. Böylece Condillac, rasyonel kadar pozitif ve bilimseli birleştiren yeni bir metodun gerekliliğini kanıtlamaya çalıştı. Şayet içkin formları ve ilişkileri bilinirse, insan bizzat onların kendisini incelemelidir. Condillac, d’Alembert ve diğerleri, önceden gerekli bir zihni ilerleme olarak şimdi bu yeni metodu aldılar. Bu metodun mantığı, “ne skoloastik mantık, ne de tamamen matematiksel kavram mantığı olmaması sebebiyle hakikaten yeni idi; o, daha ziyade olguların mantığı idi.” (s. 9)

Filozoflar bilimin şimdiki pratiğini gözleyerek, “pozitif” ve “rasyonel”in sentezinin elde edilemez bir ideal, fakat birinin tamamıyla gerçekleştirilebilir olduğuna karar verdiler. Tabii bilimler kendilerini kanıtlıyordu; onların ilerleyişi, açıkça yeni bilimsel metodun zafer yürüyüşünün sonucu olarak algılandı. Yüz elli yıl boyunca bilim, bir çok önemli ilerlemeler kaydetti ve sonra Newton’la tamamen nitel bir adım daha attı: Tabii fenomenin kompleks çeşitliliği – kavranıldığı gibi- tek bir evrensel kanunun işleyişine indirgendi. Bu, yeni metod için etkileyici bir zaferdi. Filozoflar, Newton’un cezbedici genel kanununun ne teori kurma, ne de teorinin rehberlik etmediği dağınık tecrübe veya gözlemin özel sonucu olmadığını; onun keşfinin bilimsel metodun sıkı uygulamasının meyvesi olduğunu gözlemlədiler. Newton daha önce Kepler ve Galileo tarafından kullanılan ve temel özelliği analitik ve sentetik yönlerinin birbirine bağlı olması olan metodu unutmadı ve kanıtladı.

Galile’nin düşen cismin sabit bir oranda hızlanacağı keşfini ve Kepler’in bir gezegenin güneşten uzaklığı ile onun devir hızı arasında sabit bir ilişkinin varolduğu gözlemini kullanarak Newton, güneşin gezegenleri kütleleriyle doğru orantılı ve aralarındaki mesafe alanı ile ters orantılı olarak, belli bir nispette kendisine çektiği şeklindeki kanuna ulaştı. Neticede O, evrendeki tüm cisimlerin yerçekimi gücü nedeniyle mevki ve hareket kazandıklarını gösterebildi. Üstelik gezegenleri yörüngede tutan güç, ayrıca nesnelere yere düşürdü. Kanun baştanbaşa evrende geçerli idi. Sınırlı evren kendi güç ve mekanizmalarıyla sonsuz şekilde hareket eden sınırsız bir makine haline geldi. Dış sebep, görünüşte gaye veya anlamdan yoksun çalışma tarzını izah etti. Yer, zaman, kütle, hareket ve güç, bilim ve matematiğin kurallarını uygulayarak, bütünselliği içerisinde kavranılabilen bu mekanik evrenin önemli öğeleri idi. Bu anlayış, Aydınlanma’nın entelektüelleri üzerinde ölçülemez bir etki yaptı. Burada akıl, gözlem ve şayet yorum doğru ise gözlemcilere yeni olgular için araştırmalarında rehberlik ede-

bilsin diye, gözlemlenmiş olguları içine alan ve gözlemlenmiş şeyleri izah eden bir yorumu geliştiren yeni metodun muhteşem bir zaferi vardı.

Bu nedenle Aydınlanma düşüncesinin yeni ve orijinal yanı, Newton fiziğinin metodolojik yapısını içten benimsemedir; hatta sosyolojik teorinin felsefi temellerini göz önünde tutmamız sebebiyle daha önemli olan şey, matematiksel ve fiziksel olandan başka alanlarda genelleştirilen ve kullanılan şeylerin hemen benimsenmesiyle oluşan gerçektir. Metot, tüm fenomenle ilgili çalışmalarda zorunlu bir araç haline geldi. “Buna rağmen bireysel olarak bir çok düşünür ve ekoller onların sonuçlarında ayrılırlar” diye yazar Cassirer, “onlar bu epistemolojik öncülde aynı fikirdedirler. Voltaire’nin “*Treatise on Metaphysics*”i, d’Alembert’in “*Preliminary Discourse*” ve Kant’ın “*Inquiry Concerning the Principles of Natural Theology and Morality*”si, bunların hepsi, bu noktada aynı fikirdedirler.” (s. 12) Burada yine bu, 17. yüzyıl rasyonalistlerinin “akıl” kavramını kavrayışı ile karşılaştırılabilir. Descartes, Spinoza ve Leibniz için -bu devrin en tipik düşünürleri seçildi- akıl, “sonsuz gerçeklikler” alanı ve gerçek de, insan ve Tanrı tarafından ortaklaşa sahip olunan bir şey idi. Bu, Cassirer’in iddia ettiği üzeri 18. yüzyılın görüşü değildir.

Cassirer akli, farklı ve daha makul bir anlamda alır. Artık o, şeylerin kesin özünü gösteren bütün tecrübelerden önce verilen, yaratılıştan gelen bilgilerin toplamıdır. Akla, şimdi bir miras olmaktan daha fazla kazanç olarak bakıldı. Akıl, içinde gerçeğin basılıp biriktirilen bir para gibi olduğu zihnin hazinesi değildir; o, daha ziyade keşfe ve hakikatin belirlenmesine rehberlik eden orijinal zihni güçtür... Tüm 18. yüzyıl, akli bu anlamda anlar; geçerli bir bilgi, ilkeler ve hakikatler kümesi olarak değil, fakat yalnızca kendi etki ve aracılığıyla tamamen anlaşılabilir bir enerji ve güç çeşidi olarak. (s. 13)

Akıl ne sadece olgulara dayalı gerçeğe, basit tecrübe verilerine, ne de vahiy, gelenek veya otorite kanıtına referans verir. Akıl, gözlem ile birlikte hakikat kazancı için bir kolaylıktır. Sadece bilgi ve haber elde etmek için değil, bir de öncelikle geleneksel düşünme biçimini değiştirmek için de, ansiklopedi yazarları bile onun fonksiyonunu bu bakış açısından değerlendirdiler. (s. 14) Değişim hakikaten gittikçe açık hale geldi ve tahlil şimdi psikolojik ve hatta sosyolojik fenomen ve problemlere uygulandı. Bu alanlarda da akıl, bu özel metotla uygulandığı zaman güçlü bir araç olarak belirgin hale geldi. -yapay yeniden inşa kadar, ayrı öğelerin analizi-

18. yüzyıl düşünürleri, nispeten birbirinden ayrı olan ve bu şekilde herhangi önemli karşılıklı bir etkiye sahip olmayan, önceki yüzyılın iki felsefi ve entelektüel eğiliminin farkında idiler: bunlar rasyonel ve amprik felsefedir. Galile, deneyi kullanırken ve Bacon, onun özel avantajlarını açıklarken, Descartes ilk hareketin kuruluşunda temel bir etkiye sahipti. Daha sonra Aydınlanma’nın özel katkısını incelemenin bir yolu, O’nun, (Aydınlanma’nın) birleştirilmiş bir metodoloji içerisinde bu farklı felsefi yaklaşımları biraraya getirmedeki güçlü çabasını görmektir. Filozoflar her iki felsefi hareketin en iyi öğelerini sen-

tezle birleştireceklerine inandılar. Amprik felsefe, filozofların düşüncü üzerinde çok derin bir etkiye sahipti ve bu bakış açısından John Locke'un etkisi – amprizmin büyük savunucusu- hemen hemen Newton'unki kadar büyüktü. Locke'un çalışması kimi hakim fikirleri meydan okumaya meylettiğinden ve daha sonra diğerlerince onun yaklaşımlarına karşı çıkılmasından bu yana, O'nun fikirlerin kökeni teorisini kısaca gözden geçirmek faydalıdır.

Ünlü “*Essay Concerning Human Understanding*” adlı eserinde Locke, kimi çağdaşlarının aksine fikirlerin insan zihninde doğuştan olmadığını söyledi. Tam tersine doğumda zihin, açık ve boş bir halde olan *Tabula Rasa*'dır; sadece tecrübeler yoluyla fikirler akla girer. Aklın fonksiyonu duyular aracılığıyla elde edilen izlenim ve materyalleri bir araya getirmektir. Bu görüşte aklın rolü gerçekte küçük ya da yaratıcı olmayan veya organize edici fonksiyonu ile pasif bir roldür. Şüphesiz bu, amprik ve deneysel metotlara büyük destek verdi: Bilgi yalnızca duyu tecrübelerini yayararak arttırılabilecekti. Üstelik Locke ayrıca, ölçülebilir nitelikler üzerine odaklaşan, onların araştırmakta oldukları şeylerin diğer yönlerini ihmal eden bilim adamlarının metotlarını destekledi, maddenin niteliklerinin sınıflamasını birincil ve ikincil şeklinde geliştirmekle, yayılma, sayı ve hareket, doğrudan doğruya ve hemen tecrübe edilebildi; diğer taraftan renk ve ses gözlemcinin zihni dışında var olmadı. Sonra Locke'un epistemolojisi İngiliz filozoflarını idealizm ve septisizme, Fransızları da materyalizme götürdü.

Mesela İngiltere'de Bishop Berkeley, birincil ve ikincil arasındaki ayrımın çok kuşkulu ve çok zayıf bir ayrım olduğunu; bu niteliklerden hiçbirinin algılayanın zihni dışında var olmadığını iddia eder. Bu, maddenin var olmadığını veya en azından maddenin varlığını ispat için bir yol olmadığını söylemekle aynı şeydir. Hakikaten Berkeley yalnızca ruhun varolduğu ve bu ruhun da Tanrı olduğunda ısrar eder. Böylece dinin konusu olan ruh, bilimin konusu olan maddeye hücum edilerek savunulmaktadır. David Hume tarafından bir adım daha atılır: Akıl kendi başına dışarıda hiçbir şeyi bilemez; dış dünyaya ait bütün insan bilgisi bu nedenle mümkün değildir. Immanuel Kant'ın kendi felsefi sistemini başlatmasından bu yana Hume'un eseri, daha sonra bir münasebetle tartışılacaktır.

Bir çok Fransız filozofları arasında -tersine- Locke'un fikirleri bilimsel materyalizme dönüşmektedir. (Muhtemelen Fransa'daki sert ve değişken mutlakiyet ve onun kilise desteği ile ilişkili bir gelişme.) Materyalizm, kilise dogmalarına karşı etkili bir silah olarak görüldü. Condillac, Locke'un bilginin kökeni teorisini açıkladı ve detaylandırdı. Bu noktada en dikkatli giden, tüm ruhani sebepleri reddeden, bilinç ve düşünceyi maddi beden içerisindeki moleküllerin hareketine indirgeyen Holbach'dır. Helvetius, Holbach ve La Mettrie materyalizmin savunucuları haline gelirken, Condillac -Locke'un teorisinin önemli kısmına katılmasına rağmen- mühim değişiklikler ortaya çıkarmış, O'nun istidlalleri Kant tarafından daha da geliştirilmiştir. Condillac'ın görüşünü anlatan Cassirer, zihnin, aldığı en basit duyu verilerinden dolayı, karşılaştırmak ve

ayırt etmek, ayırmak ve birleştirmek üzerinde dikkatini odaklaştırmak için, azar azar yetenek kazandığını yazar. (s. 18) Böylece Condillac, akla yaratıcı ve aktif bir rol yükler; bilgiye bir dereceye kadar akıl ve onun muhakeme güçleri tarafından arabuluculuk edilmiştir. Condillac, şayet Locke'un teorisi gözlemcinin tarafında pasif bir rolü ima ediyorsa -akıl onların organizasyonunda herhangi aktif bir rol oynamamasıyla, sadece duygusal etkilere maruz kalarak- şimdi, eskiden insanda uyanık olan düşünce ve muhakeme gücünün artık pasif olduğunu ve artık insanın kendisini sadece varolan düzene uydurduğunu iddia eder. Şimdi düşünce, kendisini muhakemesinden önce emirle davet etme ve hakikat ve doğruluğa dair meşru ünvanlarına meydan okuma şeklindeki sosyal realiteye karşı bile ilerleyebilir. Ve toplum inceleme altındakilere fiziki realite gibi muamele edilmesini önermelidir. (s. 18) Sosyoloji, metodu-Condillac "*Treatise on Sensation*"da belirtir- birbirleri üzerinde karşılıklı etkiye sahip parçaların oluşturduğu toplumdaki yapay bütünü tanımak için, bize öğretmeye uygun bir bilim haline gelmelidir. Böylece Condillac, en basit algı davranışında bile hüküm ve akla kesin bir rol verir; birisi tabii ve sosyal dünyayı algılasa da algılamasa da bu doğrudur. Kendilerindeki duyular bizim bilincimizde tanıdığımız dünyayı ortaya koyamazlar; aklın yardımı kesin bir gerekliliktir.

Öyleyse şayet birisi sosyolojik teorinin kökenleri ile ilgilenirse, Aydınlanma'nın niçin en mantıklı hareket noktası olacağı netleşecektir. Aydınlanma, insanın, bilimsel metodun ortaya çıkmasından önce sürekli olarak daha fazla farkına varabildiği, bir zaman periyodu içindedir. Akıl, bizzat kendi içinde gerçekliğin bilgisini vermeyecektir; gözlem ve deneyden hiçbiri kendi başına böyle bir bilgiyi vermeyecektir. Gerçekliğin bilgisi, tabii olsun sosyal olsun, bilimsel metottaki akıl ve gözlemin birliğine bağlıdır. Aydınlanma düşünürleri tabiat kadar toplum ve tarihle de ilgileniyorlardı ve bunlar bölünmez bir bütün olarak ele alınıyordu. Birisi tabiatı inceleyerek -insan tabiatı da dahil- sadece "varolan nedir?" hakkında değil, "mümkün olan nelerdir?" hakkında da bilgi öğrenebilirdi; aynı şekilde toplum ve tarihi inceleyerek, sadece varolan olgulara dayalı düzenin çalışma biçimleri değil, onun doğasında olan imkanlarını da öğrenebilirdi. Bu düşünürler kendi değerlendirmelerinde, insan potansiyelini bastıran ve "varolan" ın ortaya çıkmasına imkan vermeyen mevcut düzene, daima eleştirel oldukları için olumsuzdular. Mevcut olgulara dayalı düzen, onu nasıl aşacağını öğrenmek için incelendi. Bu öncüller de-görüleceği gibi- sosyolojik düşüncenin daha sonraki gelişiminde kabul edildi, değiştirildi ya da reddedildi. Bu dönemlerde Aydınlanma'ya bir reaksiyon olarak ilk sosyoloji gelişti. Fakat bu reaksiyonu gözden geçirmeden önce, sosyolojik teorinin müjdecileri olarak ele alınabilecek iki filozofu, -Montesquieu ve Rousseau- göz önünde tutmak uygun olacaktır.

